

Uşaq hüquqlarının qorunmasında beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlarla yanaşı, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları da mühüm yer tutur. Başqa sözlə desək, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, digər sahələrdə olduğu kimi, uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində də dinamik element kimi çıxış edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının əsas xarakterik əlamətləri onların hökumətdən asılı olmaması, üzvlərin iştirakının könüllülüyü, vətəndaş cəmiyyəti, geniş kütlə və s. kimi kateqoriyalara sıx qarşılıqlı əlaqədə mövcudluğunu kimi müdəddələr hesab edilir.

Nadir Adilov yazar: "Bütövlükde, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının tehlili ilə onların fealiyyətinin əsas xüsusiyyətləri belə ifadə edilə bilər:

- dünyadan müxtəlif dövlətlərinin ictimai təşkilatlarının nümayəndələri, habelə, ayrı-ayrı fiziki şəxslər, mütəxəssisler tərəfindən təşkil olunmuş birləş (təşkilat, federasiya, cəmiyyət, şura, ittifaq, komissiya, komitə, mərkəz, assosiasiya, fond, institut, akademiya və s.) formasında təzahür etmək;

- beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlarda məşvərətçi statusun mövcudluğu;

- vətəndaş cəmiyyətinin, BMT Nizamnaməsinin ümumtanınmış prinsipləri və beynəlxalq hüququn normaları ilə ziddiyət təşkil etməyən beynəlxalq münasibətlərin (zorakılıq metodlarının istifadəsi və təbliğindən çəkinmek, sülhün dəstəklənməsi və beynəlxalq integrasiyanın genişlənməsinə cəhd edilməsi və s.) inkişafına yönəlməsi məqsəd və vəzifələrin mövcudluğu;

- gəlir əldə edilməsi və kommersiya məqsədləri güdən fealiyyətə məşğul olmamaq;

- ikidən çox dövlətin ərazisində nümayəndəliyin və ya şöbənin olmasına;

- Ətraf Mühit və İnkışaf üzrə BMT Konfransının Gündəliyinin 21-ci maddəsində təsbit edilən "vətəndaş cəmiyyəti" (vətəndaş cəmiyyəti dedikdə, cəmiyyətin müxtəlif sosial təbəqələrinin maraqlarını eks etdiyin rəhbər qruplardan ibaret müəyyən, özünəməxsus qurum başa düşürlər) anlayışına uyğun gəldiyindən beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının vətəndaş cəmiyyətinin elementi sayılması;

- beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarını dinamikliyi, elastikiyi, müvafiq fealiyyətə nisbətən yaxınlığı, dəyişən siyasi, iqtisadi və sosial vəziyyətə tez reaksiya verən, bütün bunlar barədə, nəinki dövlət strukturlarını məlumatlaşdırın, həm de tez-tez yeni elmi metod, yanaşma, variantlar, mürəkkəb vəziyyətdən çıxış yolları təklif və tətbiq edən təsisişlər qismində çıxış etməsi;

- ictimai, peşə, elmi sahələrlə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatlarının müvafiq məsələ və problemləri diqqətən öyrənmək imkanına malik olması və zəruri hallarda dövlət orqanlarına kömək göstərməsi".

Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fealiyyətinin əsas xüsusiyyətləri ədəbiyyatda belə müəyyən edilir:

- beynəlxalq hüququn müxtəlif sahələrinin beynəlxalq hüququn təzimlənməsindəki boşluqların üzə çıxarılması beynəlxalq hüququn subyektlərinə yardım edilməsi və bu barədə hökumətlərarası təşkilatların orqanlarına, yaxud dövlətə məlumatların çatdırılması;

- ekspert, elmi-texniki və digər röyələrin verilməsi yolu ilə qətnamə və konvensiya layihələrinin işləniləbilər hesablanmasında hökumətlərarası

təşkilatlara kömək göstərilməsi;

- ictimai fikrin formalaşdırılması və onlar tərəfindən müqavilə təşəbbüsü barədə dünya ictimai mövqeyinin dövlətlərə və hökumətlərarası təşkilatlara çatdırılması;

- beynəlxalq hüququn bu ve ya digər sferəsində beynəlxalq müqavilələrin işləniləməsi, qəbulu, imzalanması və ratifikasiyasının zəruriyyət haqqında dünya ictimai fikrin formalaşdırılması;

- bu və ya digər beynəlxalq hüquq normasının sonrakı tətbiqi üçün heç də az rol oynamayan ictimai təşkilatlar tərəfindən beynəlxalq hüquq düşüncəsinin yaradılması;

Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının mövcud olan fealiyyət istiqamətlərinin en mühüm hissəsini beynəlxalq normayaradıcılıq funksiyası, o cümlədən, ictimai fikrin formalaşdırılması təşkil edir. Mövcud məsələ bir sıra tedqiqatçı-alımlar, o cümlədən, mühüm beynəlxalq qanunların nümayəndələri tərəfindən de dəfələrlə qeyd edilmişdir. Məsələn, BMT-nin keçmiş Baş Katibi Butros Butros Qali təşkilatın 50 illiyində etdiyi məruzəsində BMT-nin işinin əsas istiqamətlərindən biri qismində demokratiya prosesinin desteklənməsinin çıxış etdiyini, xüsusilə, vurgulamışdır. Bundan əlavə, belə vəziyyətin bir yolu da qeyri-dövlət subyektlərinə, qeyri-hökumət təşkilatlarına, parlament üzvlərinə, elmi və işgizar dairələrin, o cümlədən, kütüvə informasiya vasitələrinin nümayəndələrinə BMT forumlarında öz fikirlərini ifadə etmək imkanının verilməsidir. Göstərildiyi kimi, hüquqda mövcud olan boşluqların doldurulması və beynəlxalq hüququn

Konkret olaraq, insan hüquqlarına gəldikdə isə, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fealiyyətini şərti olaraq aşağıdakı istiqamətlərde ifadə etmək olar:

- əhalilə ilə iş aparılması, insan hüquqlarının pozulmasının üzə çıxarılması və həmin halın ciddi təqdid olunması üçün ictimai fikrin səfərərə edilmesi;

- milli və beynəlxalq səviyyədə insan hüquqlarının pozulması qurbanlarına, bilavasitə hüquqi yardım göstərilməsi;

- insan hüquqlarının pozulması barədə məlumatların İnsan Hüquqları Komissiyası (hal-hazırda İnsan Hüquqları Şurası), BMT Baş Katibi, İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarın diqqətinə çatdırılması, insan hüquqlarının pozulmasına yol verən ölkələrdə insan hüquqları sahəsində vəziyyətin dəyişməsine yönəlmış əsas əsaslar barədə təkliflərin təqdim edilmesi;

- hüquqi və texniki yardımın göstərilməsi, insan hüquqları barədə biliklərin yayılması.

N.Adilovun fikrincə, bu istiqamətdə uşaq hüquqlarına da yaxın olan bir sıra beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fealiyyəti də xüsusi qeyd edilmişdir. Məsələn, 1987-ci ildə xüsusi məşvərətçi statusu əldə edən İşgəncələr Əleyhinə Beynəlxalq Assosiasiya işgəncələr, xüsusilə, XX əsrin 70-ci illərində diktator rejimlərinin idarəciliyi dövründə Latin Amerikası ölkələrində tətbiq olunan işgəncələrə qarşı mübarizə məqsədilə yaradılmışdır. O, təkcə işgəncə kontekstində insan hüquqlarının pozulması problemini deyil, həm də

Uşaq hüquqlarının müdafiəsində qeyri-hökumət təşkilatlarının rolü

İnkişafı beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fealiyyəti üçün çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları həm hüquq yaratma, həm də huquqtəbiqetmə mərhələlərində boşluqların üzə çıxarılmasına yaxından kömək edirlər. Məsələn, uşaq hüquqlarına dair 1959-cu il Bəyannaməsi və 1989-cu il Konvensiyası layihəsinin hazırlanmasında "Uşaqların Beynəlxalq Xilası Alyansi" (The International Save the Children Alliance) aktiv iştirak etmişdir. "Beynəlxalq Amnistiya" qeyri-hökumət təşkilatı Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsinə dair BMT Baş Meclisi tərəfindən qəbul edilmiş BMT Qaydalarının təşəbbüskarı kimi çıxış etmişdir. Dünya ictimaiyyətinin artan tələblərinə dərhal reaksiya verən beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, həm də beynəlxalq cəmiyyət çərçivəsində mövcud olan mühüm münasibətlərin özünəməxsus spesifik vasitələr nizama salınmasına cəhd edir. Bu, ya mövcud beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının nizamnamələrinin nəzərdə tutulan səlahiyyətlərin genişləndirilməsi, ya da yeni ixtisaslaşmış beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının yaradılması yolu ilə heyata keçirilə bilər.

Araşdırma və informasiya-təbliğat fealiyyətinin həyata keçirilməsi funksiyasını həyata keçirir. Qadın hüquqlarının qorunması istiqamətində bir sıra beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının mövcudluğunu təndisibəsi, xüsusilə, vurgulamaq lazımdır. Məsələn, Qadınların Ümumdünya Sammiti Forumu (QÜSF) kommersiya və humanitar xarakterli beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı olmaqla, qadın və uşaqların maraqları namına iştirak zamanı yəni inkişaf modeli üzərində işləyən qeyri-hökumət təşkilatları və fərdlərin beynəlxalq koalisiyası sayılır. Uşaqların seksual istismarına son qoymaq və xalqları belə praktikanın aradan qaldırılmasına çağırmaq məqsədilə forum 1996-ci ildə Ümumdünya Uşaqların Ləyqətinin Müdafiəsi Fondunu təsis etmişdir. Həmin ildən etibarən, fond uşaqlara münasibətdə seksual qəsdlerin qarşısının alınması və onların reabilitasiyası ilə əlaqədar dünyanın müxtəlif ölkələrində 11 program və layihə maliyyələşdirmişdir. Gösterilən qurum uşaqların ləyqət hüququnun, xüsusilə, vurgulanması, onun ictimai təşkilatları tərəfindən dərhal edilməsinə yardım göstərilməsi, bu ciddi sosial çatışmaqlıq barədə vərəqə və neşrlərdən istifadə etmək yolu ilə

yeni üzvlərin cəlb edilməsində də əsaslı rol oynamışdır. Fondun icraçı-direktorunun iştirak etdiyi uşaqlarla münasibətdə seksual qəsd məsələləri üzrə YUNESKO ekspertlərinin Müşavirəsində Internet şəbəkəsində uşaq pornoqrafiyasının hələ də qaldığı, xüsusilə, vurgulanmışdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, fondun əldə etdiyi bütün vəsaitlər seksual istismar və qəsdlərə məruz qalan, həmçinin, yetim uşaqların reabilitasiyası layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəlmüşdür. QÜSF, həmçinin, İnsan Hüquqları Komissiyası ilə birgə "Sülhün planlaşdırılması" adlı 1999-cu il Layihəsinin həyata keçirilməsi istiqamətində də bir sıra tədbirlər görmüşdür. Həmin Layihə 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin məqsədlərinin dərk edilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə kampaniya ya tələbə və müəllimlərin cəlb edilməsinə yönəlmüşdür.

Bundan əlavə, QÜSF iki ildə bir dəfə dörd dildə "Qadın və uşaqların hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi" adlı global bülleten neşr etdirmək, BMT ilə iş barədə onun hesabatlarının geniş spektrdə yayılmasına şərait yaradır.

Bütün bunlarla yanaşı, ayri-ayri beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilat-

ri da insan hüquqlarının müdafiəsində əsaslı rol oynaması, müvafiq sferada pozuntuların aradan qaldırılması, o cümlədən, insan hüquqlarının təmin edilməsi və müdafiəsi sahəsində əsaslı rol oynayırlar. Nümunə qismində Beynəlxalq Amnistiya - əsas insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində fealiyyət göstərən, müstəqil qeyri-siyasi beynəlxalq təşkilatdır. Əhaliin müxtəlif təbəqəsini özündə birləşdirən təşkilat geniş baxışları eks etdirir.

Adıçəkilən qurumun fealiyyət istiqamətləri, əsas etibarilə, aşağıdakılara cəhd edilməsinə yönəlmüşdür: zorakılığı el atmadan və ya çağırmadan bütün vicdan dustaqlarının, əqidəsinə və ya etnik mənşəyi, cinsi, dərisinin rəngi, dilinə görə həbs olunmuş şəxslərin azadlığı buraxılması; siyasi məhbəsələr üçün ədalətli və təxirəsalınmadan məhkəmənin təmin edilməsi; ölüm cəzasının iegəvi, işğəncənin və məhbəsələr qədar reftarın dayandırılması; məhkəmədənə karəcələr və insanların yoxa çıxarılmasının aradan qaldırılması.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkışafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

*Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkışafına Dövlət Dəstəyi Fonduun maliyyə
dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının
müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət
səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi
fəallığının artırılması" istiqaməti
çərçivəsində hazırlanıb*